

**სოფელ საროში ბავრცელაშვილი სამკურნალო
მცენარეები**

**(1976-1982 წლებში სამცხე-ჯავახეთში მივლინების დროს
შეკრებილი ეთნოგრაფიული მასალები)**

სამცხე-ჯავახეთში სამკურნალოდ ველური თუ კულტურული მცენარეების გამოყენება ათეულ საუკუნეებსა და თაობათა მდიდარ პრაქტიკულ გამოცდილებას ემყარება, რომელსაც საერთოდ საქართველოში უმდიდრესი ტრადიციები გააჩნია. 1976-1982 წლებში სადისერტაციო თემაზე მუშაობასთან დაკავშირებით არაერთხელ ვიყავით მივლინებული სამცხე-ჯავახეთში. ყოველ ჩასვლაზე განსაკუთრებულ ყურადღებას ვაქცევდით ჯავახეთის სამხრეთ პლატოზე მდებარე სოფლებს. ბუნებრივია, ჩვენი შესწავლის არეალში სოფელი საროც მოხვდა. თითოეული მთხრობელისაგან ვიწერდით არა მხოლოდ ჩვენი თემის, არამედ ყოველგვარ, მათ შორის სამკურნალო მცენარეების შესახებ, ეთნოგრაფიულ მასალას, რაზედაც ისინი გვესაუბრებოდნენ. წარმოდგენილ სტატიაში უცვლელად მოგვაქვს აღნიშნულ წლებში მხოლოდ საროს მოსახლეობისაგან ჩაწერილი მასალა, რომლის შევსებას სამომავლოდ სხვა სოფლებში შეკრებილი მასალებით ვფიქრობთ.

1. **ასკილი.** წამლად იყენებდნენ მისი მწიფე ნაყოფის ნახარშს, რომელსაც სვამდნენ კუჭის, თირკმლების, ნაღველის და ღვიძლის დაავადების სამკურნალოდ.

2. **ბაბუაწვერა.** საყვითლოს (დიაბეტი), სახსრების ტკივილის დროს სამკურნალოდ ნედლი ახალი ბაბუაწვერა და მისგან მომზადებული ნაყენი უებარ წამლად ითვლებოდა. დიაბეტით ავადმყოფს ახალ და ნედლ ბაბუაწვერას უმად აჭმევდნენ. ვისაც სახსრები სტკიოდა, მას ამ მცენარის ნახარშს ასმევდნენ. ბაბუაწვერას 50-60 ყვავილს ერთ ჭიქა სპირტს დაასხამდნენ, ცოტა ხანს გააჩერებდნენ, შემდეგ კი ამ ნაყენით მტკივან სახსრებს დაუზეუდნენ.

3. **ბია (კომში).** იყენებდნენ მისი მწიფე ნაყოფის ქერქისა და კურკების ნახარშს გაციების დროს ამოხვევებისათვის. ნაყენს სვამდნენ იქამდე, ვიდრე ადამიანს ხველება არ

მეუწყებოდა და ბრონქები არ დაუმშვიდებოდა. მისი ქერქის ნადულს ოდნავ დაატკობდნენ და სვამდნენ როგორც ჩაის.

4. **ბლის ყუნწები.** ხველების სამკურნალოდ ბლის ერთ მუჭა გამხმარ ყუნწებს წყალში აადულებდნენ, დაატკობდნენ და ავადმყოფს თბილ-თბილს ასმევდნენ.

5. **გველის სერა.** იყენებდნენ საყვითლოს (დიაბეტი), სახსრების ტკივილის დროს. დიაბეტით ავადმყოფს ახალ და ნედლს უმად აჭმევდნენ. ვისაც სახსრები სტკიოდა, მას ამ მცენარის ნახარშს ასმევდნენ. გველის სერას 50-60 ყვავილს ერთ ჭიქა სპირტს დაასხამდნენ, ცოტა ხანს გააჩერებდნენ, შემდეგ კი ამ ნაყენით მტკივან სახსრებს დაუხელებდნენ.

6. **ვარდკაჭაჭა.** მისი ნახარში კარგია სისხლძარღვების, კუჭ-ნაწლავის, გულისა და ხველების სამკურნალოდ. ვარდკაჭაჭას ფესვიან-ღეროიანად ყვავილობის დროს კრეფდნენ და აშრობდნენ. გამშრალ მასალას დაფშვნიდნენ, ერთ ჩაის კოვზს ჩაყრიდნენ ერთ ჭიქა მდუღარე წყალში და ჩადგამდნენ წყლიან ქვაბში, დააფარებდნენ სახურავს და 15-20 წუთს ადულებდნენ. ავადმყოფს ასმევდნენ გაცივებულს. ვარდკაჭაჭა კარგია დიაბეტით ავადმყოფისთვისაც. ერთი სადილის კოვზ ფხვნილს დაასხამდნენ ერთ ლიტრ წყალს და 15 წუთს ადულებდნენ. ავადმყოფს 10-15 გრამს ყოველ დღით უზმოზე ასმევდნენ, ვიდრე ნაყენი არ დამთავრდებოდა. დიაბეტიანისთვის მეტის დაღვევა არ შეიძლება, მწარეა. მისგან ამზადებდნენ მაღამოსაც, რომელსაც გამონაყარი მუწუკების, იარისა თუ ჭრილობის სამკურნალოდ ხმარობდნენ. ერთ ღერ გამხმარ ვარდკაჭაჭას დაფხვნიდნენ, დასწავდნენ და მის ფერფლს 30-40 გრამ კარაქში კარგად შეურევდნენ. მაღამო შავ ფერს იღებდა. მას ხმარობდნენ ყოველდღიურად ყოველგვარი იარის სამკურნალოდ.

7. **ვირის ტერფა.** სვამდნენ მის ახალ მწვანე ფოთლებისაგან დამზადებულ ნაყენს, როგორც ამოსახველებელ და ბრონქების სამკურნალო საშუალებას.

8. **ეკალა.** ვიწრო მოგრძო ფოთლებიანი ბალახია. იზრდება 30-40 სმ-ის სიმაღლეზე. აქვს 2-3 სმ სიგრძის ეკლები და მრგვალი ნაყოფი. ამ მცენარეს გააჩნია ტკივილგამაყუჩებელი თვისებები. მის ნახარშს კბილის ტკივილის დროს 2-3 წუთის განმავლობაში პირის ღრუში ჩაიგუბებენ, შემდეგ კი გადაღვრიდნენ და პირის გამორეცხვის მიზნით ორ-სამჯერ გამოივლებდნენ წყალს. ამ ნაყენის თუნდაც ერთი წვეთის გადა-

ყლაპვა არ შეიძლება, რადგან კუჭის მწვავე ტკივილს იწვევს. წამლად იყენებდნენ ყვავილოვან ეკალას. ეკალას ნახარში რევემატიზმის სამკურნალოც იყო. დიდი რაოდენობის ჭინჭრის, თუთის ფოთლის, კაკლის ფოთლის და ოროვანდის ფოთლების ერთობლივ თბილ ნახარშში ავადმყოფს ჩასვამდნენ და გააჩერებენ იმდენ ხანს, ვიდრე სითხე არ შეცვივდებოდა. როცა ავადმყოფს ტკივილები ძალიან აწუხებდა, ამ ნახარვის ნელ-თბილ ნახარშში ყოველდღე ჩასვამდნენ.

9. **თელახარში.** იზრდება ნესტიან კლდოვან წყლისპირებში. სოკოვანი დაავადების სამკურნალოდ იყენებდნენ მისი ღორთქო ფოთლის დეროდან მიღებულ წვეს (დეროს რომ გადატყხავენ ან მოჭრიან, წვენი წყალივით გადმოედინება). ეს სითხე ადამიანს თუ შიშველ კანზე მოხვდა, მას სწვავს მღუღარე წყლის მსგავსად (კანი აიპეკება, გასკდება და წყალი გადმოდის). თელახარშის წვეს ორგანიზმიდან ზედმეტი წყლის გამოსადევნად ხმარობდნენ.

10. **თირი.** მართალია, იგი მცენარეს არ წარმოადგენს, მაგრამ ჩვენ მას აქ განვიხილავთ იმიტომ, რომ მას ჭინჭრის ნახარშთან ერთად თმის ცვენის საწინააღმდეგოდ იყენებდნენ. თირი ვარძიის მხარეს მომწვანო ფერის მიწაა. მას როგორც საპონს, ისე ხმარობდნენ, თავს იბანდნენ, შემდეგ კი ჭინჭრის ნახარშს გადაივლებდნენ. თირით დაბანილი თმა რბილი და ბზინვარე ხდებოდა. ადრე, ომიანობის პერიოდში, როცა საპონი არ იშოვებოდა, თირით არა მარტო თავს იბანდნენ, არამედ სარეცხსაც რეცხავდნენ.

11. **თუთა.** თუთის ხის ქერქისა და ფესვების ნახარშით მკურნალობდნენ ხველასა და ასთმით დაავადებულებს. მარტო ფესვების ნახარშს იყენებდნენ თირკმლებისა და ნაღვლის ბუშტის ტკივილის გასაყუჩებლად. თუთის ნაყოფისაგან დამზადებულ-გამოხდილ არაყს, გარდა სასმელად გამოყენებისა, წამლადაც ხმარობდნენ. თავის ტკივილის დროს, ავადმყოფს არაყში დასველებულ საფენებს შუბლზე ადებდნენ, „სიცხეს გამოკაფავს“-ო. ყოველგვარ ჭრილობას არყით მოწმენდნენ-მობანდნენ, შემდეგ არაყში დასველებულ საფენს დაადებენ და ისე შეუხვევდნენ, რომ „ჰავა არ აიღოს“-ო (არ გაცივდეს). არაყს სვამდნენ მუცლის ტკივილის დროს დილით უზმოზე. არაყი, უფრო სწორად, რბილი არაყი (საია), არის ჭიის ერთ-ერთი საწინააღმდეგო უებარი წამალი. ვისაც ჭია ჰყავდა კუჭ-ნაწლავში, იმას უზმოზე ყოველი დილით ცოტაოდენ არაყს ან

ერთ ჭიქა საიას დააღვინებენ და პურს მოგვიანებით აჭმევენ. ჭია იმავე დღეს თუ არა, მეორე დღიდან გამოსვლას იწყებდა. ასე ასმევენენ ავადმყოფს რბილ არაყს - საიას ყოველ დილით, ვიდრე ჭიას სულ არ მოიშორებდა. როდესაც ავადმყოფი გაციებულ იყო და დიდი სიცხეები ჰქონდა, მას ძმარ-არყით კარგად დაზედნენ მთელ ტანზე, რომ ოფლი მოსვლოდა, რომელიც სიცხეს გამოკაფავდა. არაყს ცხვირში ისრუტავდნენ სურდოს დროს, რომ გრიპად არ გადაქცეულიყო. ხალხის გადმოცემით, ავადმყოფმა, ყოველ დილით უზმოზე 30 გრამამდე არაყი უნდა დალიოს, როგორც წნევის დასაწევი წამალი.

12. **ია.** მისი ნახარში ხველებისა და ბრონქიტის სამკურნალოდ გამოიყენებოდა. სვამდნენ ნელ-თბილს.

13. **კაკლის ფოთლი.** დიდი სიცხეების დროს წყაროდან შორ მანძილზე წასადებად ახლად აღებული ცივი წყალი გზაში რომ არ გამოთბარიყო, კაკლის ფოთლებს ჩააწყობდნენ. მას მრავალძარღვასა და სხვა მცენარეებთან ერთად ძირმაგარას სამკურნალო მალამოს დასამზადებლადაც იყენებდნენ. კაკლის ახალი ფოთლებისაგან დაყენებულ ნაყენს სვამდნენ ბუასილისა და ხველების დროს.

14. **კვახის გული.** იყენებდნენ კუჭ-ნაწლავებში არსებული ჭიების საწინააღმდეგოდ. კვახის გარჩეულ-კანგაცლილ თესლს (გულს) თაფლში აურევდნენ და ყოველ დილით ჭამამდე ერთი საათით ადრე უზმოზე ჩაის რამდენიმე კოვზს მიირთმევდნენ. ეს პროცესი გრძელდებოდა იქამდე, ვიდრე დასნეულებული ჭიებისაგან სრულიად არ გათავისუფლდებოდა.

15. **კევი.** ერთი შეხედვის კევის თითქოს არავითარი კავშირი არ აქვს კვების ხასიათთან და მით უმეტეს ხალხურ მკურნალობასთან, მაგრამ თუ დაეუკვირდებით მის გამოყენებას ადამიანის მიერ, აღმოჩნდება, რომ მისი მოხმარება მეტ-ნაკლებად მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა ადამიანის ცალკეული ორგანიზმის ნორმალურ ფუნქციონირებაში. ხანგრძლივი დაკვირვებიდან ცნობილია, რომ კევის ღებვა დროის გარკვეულ პერიოდშია მიღებული. მთხრობელთა მითითებით, კევის ღებვა ყოველთვის არ არის სასარგებლო, მას ღებვან საჭმლის მიღებამდე რამდენიმე ხნით ადრე და საჭმლის მიღების შემდეგ გარკვეული ხნიდან. ხალხის დაკვირვებით, გარკვეული დროით კევის ღებვა ხელს უწყობს კუჭ-ნაწლავის ნორმალურ ფუნქციონირებას - მოქმედებას. ამავე დროს საჭმლის ნარჩე-

ნებისაგან კბილებს ასუფთავებს, პირის ღრუსა და ღრძილებს წმენდს, რაც თავისთავად დადებითად მოქმედებს კბილების ჯანმრთელობასა და დიდხანს შენარჩუნებაზე.

მოსახლეობის გადმოცემით, ხანგრძლივად (რამდენიმე საათი გადაბმული) კევის ღეჭვა მავნებელია კუჭ-ნაწლავისათვის იმ მოტივით, რომ „საჭმელს მალე აშიებს“-ო. განსაკუთრებით, ერიდებიან კევის ღეჭვას ღამით (მზის ჩასვლის შემდეგ). შესაძლოა ამგვარი აკრძალვის განსამტკიცებლად იქნა ხალხში შემუშავებული შეხედულება, რომლის მიხედვით „ღამით ვინც კევს ღეჭავს, ის თავისი ახლობელი მკვდრის ხორცს ღეჭავს“-ო.

სოფლის მოსახლეობაში კევს რომ ფართო გამოყენება ჰქონდა, ეს მისი მრავალსახეობიდანაც ჩანს. მას ამზადებენ და ნაწილობრივ დღესაც ამზადებენ სხვადასხვა სახის მცენარეებისაგან. შესაბამისად დამზადების ტექნოლოგიაც განსხვავებული იყო. გარკვეული ნაწილი მცენარეებისაგან კევად იყენებდნენ მზა ნახევარფაბრიკატს, ნაწილ მცენარეებს კი თერმულად ამუშავებდნენ. ამიტომ მოკლედ შევეხებით მათი დამზადების წესებს.

ა) **არყის კევი.** არყის ხეს ქერქს შემოაცლილიდნენ, შემდეგ ამ ქერქს მოაცილებდნენ შიდა და გარე მხრიდან უხეშ ნაწილს, დარჩებოდა მხოლოდ ქაღალდივით თხელი შუა ნაწილი, რომელსაც ვიწროდ, ბურბუშელასავით დაჩლეჩდნენ – დააწვრილმანებდნენ. ერბოთი დაასველებდნენ (ერბო ზომიანად უნდა ყოფილიყო. თუ ნაკლები იქნებოდა, მაშინ კევი მაგარი გამოვიდოდა და საღეჭად არ ივარგებდა; თუ ბევრი – რბილი გამოვიდოდა და ღეჭვის დროს კბილებზე ეკვრებოდა), ცეცხლზე შემოდგმულ გავარვარებულ ცარიელ თიხის ქოთანში ჩაყრიდნენ და „ცეცხლს ჩააგებდნენ“, იდროვებდნენ, რომ დაწვა საკმარისია და ქოთანს წყლით სავსე ჯამში მოაპირქვევებდნენ და კევს ხელით დახელდნენ. არყის კევი შავი ფერის – ყავისფერში გარდამავალი, სასიამოვნო არომატისა იყო. მისი „გამოხდა“ ყველას არ შეეძლო, „ხელი უნდა სცოდნოდა“. სოფელში ყოველთვის მოიძებნებოდა რამდენიმე ქალი, რომელმაც იცოდა „კევის გამოხდა“. არყის კევი ხმარების ხანგრძლივობით გამოირჩევა. შეიძლება „ერთი ღეჭვა“ (კევის რაოდენობა, რომლის ადვილად დაღეჭვა შეიძლება) ერთ თვესაც კი გააყოლოდა მომხმარებელს.

ბ) **ნაძვის კევი.** ნაძვის ხის ფისი ასევე გამოიყენება კევიად. არყის კევის თუ ქალები ხდიან, ნაძვის კევის უმეტესად კაცები აგროვებენ, როცა ტყეში მიდიან შეშის მოსატანად. ნაძვის კევის სასიამოვნო, ოდნავ მომწარო ნაძვის სურნელება და გემო აქვს. იგი მალე „ფუტურდება“ (მწარდება და მაგრდება), ამიტომ რამდენჯერმე საღებავად თუ გამოდგება.

გ) **ფამფარის კევი.** ფამფარა ხმობას რომ დაიწყებს, ღეროდან „რძე“ გარეთ გამოდის და ზედ ახმება ყავისფრად. ამ ყავისფერ მასას შეაგროვებენ და დაღებენ. უმეტესად ბავშვები აგროვებენ და კევიად ღებენ. ღებვის პროცესში ეს ყავისფერი მასა ფერს იცვლის – თეთრდება და თან ხასდება (იწელება). ფამფარის კევიც ხანმოკლე, ფაქტობრივად, ერთჯერადი ღებვისთვისაა განკუთვნილი და მეორედ დასაღებად აღარ ვარგა.

დ) **ფიჭვის კევი.** ნაძვის ფისისაგან განსხვავებით, რომელსაც ყოველგვარი დამუშავების გარეშე იყენებენ კევიად, ფიჭვის ფისს (რადგან ის შედარებით მწარეა) თერმულად ამუშავებენ. შეგროვილ ფისს გარკვეულ ხანს (ნახევარი-ერთი საათი) რძეში ჩახარშავენ, შემდეგ გადაწურავენ და გამშრალ ფისს ღებენ. ფიჭვის ფისი რძეში ხარშვის დროს სიმწარეს კარგავს და სასიამოვნო გემო ეძლევა. ერთჯერადი საღებავია.

16. **კოწახური.** კოწახურის მწიფე ნაყოფი, ახლად გამოღებული მწვანე ფოთლები და ფესვები სხვადასხვა დაავადებების სამკურნალოდ გამოიყენებოდა. მისი ფესვების ნახარში საყვითლოთი (ბოტკინი) დაავადებულთათვის საუკეთესო სამკურნალო საშუალებად ითვლებოდა. გარკვეული რაოდენობის გასუფთავებულ-გარეცხილ ფესვებს მოათავსებდნენ დიდი ზომის ქვაბში, დაასხამდნენ 4-5 ლიტრ წყალს და იქამდე ადუღებდნენ, ვიდრე ნახარში სამ ლიტრამდე არ შემცირდებოდა. ნაღულს გადაწურავდნენ, ოდნავ დაატკობდნენ და ავადმყოფს დღეში 3-4-ჯერ ასმევდნენ თითო ჩაის ჭიქას 2-3 კვირის მანძილზე. ასევე ამზადებდნენ კოწახურის ნაყოფისა და ღორთქო ფოთლებისაგან ნაყინს და იმავე წესით იღებდნენ როგორც ფესვების ნახარშს.

17. **კაკლის უღელი.** იყენებდნენ კუჭის აშლილობის სამკურნალოდ. ათიოდე უღელს მოხარშავდნენ ერთ ლიტრ წყალში 15-20 წუთის განმავლობაში და მიღებულ ნახარშს ასმევდნენ კუჭაშლილს. კაკლის უღელს დაფნის ფოთლოთან ერთად იყენებდნენ ასევე კანის ქავილის სამკურნალო მალამოს

დასამზადებლადაც. ათ ცალ კაკლის უღელსა და დაფნის ათ ფოთოლს დაასხამდნენ ერთ ჭიქა მდუღარე წყალს და რამდენიმე წუთს ადუღებდნენ. მიღებულ წვენს ჭამის წინ ცოტ-ცოტას ასმევდნენ დაავადებულს.

18. **კარტოფილი.** გამოიყენებოდა თავის ტკივილის გასაყუჩებლად. 1-2 წვრილად დანაყილ კარტოფილს ტილოზე გაშლიდნენ და შუბლზე შემოიკრავდნენ. როცა ეს ნადები გაცხელდებოდა, მოისხნიდნენ და თუ ტკივილი არ გაივლიდა, პროცედურას ხელახლა გაიმეორებდნენ.

19. **კატრის (ფიჭვის) კუკური.** ვისაც კუჭის წყლული ჰქონდა, მას ურჩევდნენ ფიჭვის ახლად გამოსულ რამდენიმე გირჩის (კუკურის) ჭამას. ფიჭვი ანუ კატარი ფისიანობის მაღალი შემცველი იყო. ფიჭის ფისი კი წყლულოვანი დაავადების ერთ-ერთ საუკეთესო სამკურნალო საშუალებას წარმოადგენდა.

20. **კლდიღუმა.** მის ახალ-ნედლ ფოთლებს იყენებდნენ წყლულებისა და ჭრილობების, სისხლდენის შესაჩერებლად და მოსაშუშებლად, ასევე ძირმაგარას სამკურნალოდ. ნედლ ახალ ფოთოლს კანს გააცლიდნენ, დაზიანებულ ადგილზე დაადებდნენ და შეუხვევდნენ. რამდენიმე ხნის შემდეგ მას მოხსნიდნენ და ახალს დაადებდნენ, ვიდრე ჭრილობა არ მოშუშდებოდა ან ძირმაგარა არ ამოვარდებოდა და ღრმული ამოვსებას არ დაიწყებდა. გარდა ამისა, კლდის კლდიღუმის ახლად ამოყრილ წვრილ ფოთლებს მცირეოდენი დოზით უმად აჭმევდნენ.

21. **ლენცოფა (ლემა).** ბუასილის სამკურნალოდ უებარი წამალი იყო მისი ნახარში. ყვავილობის დროს ახალ ლორთქო ფოთლებსა და ღეროებს ჩაყრიდნენ დიდ ჭურჭელში, დაასხამდნენ მდუღარე წყალს, როცა განეღებოდა, ავადმყოფს წელს ქვემოთ ჩასვამდნენ მასში, მაგრამ დიდხანს არ გააჩერებდნენ, რადგან ძალიან შხამიანი ბალახია. მისი მწიფე გამხმარი თესლი კბილებისა და ღრძილების სამკურნალოდ გამოიყენებოდა. ლენცოფას თესლისაგან წამლის მომზადება ორი მეთოდით ხდებოდა: 1) დაახლოებით 20-30 მარცვალს ერთ ჩაის ჭიქა მდუღარე წყალში ჩაყრიდნენ და იქიდან ამოსულ ორთქლს პირის ღრუში იგუბებდნენ (ჭიქა ისე ეჭირათ რომ იქიდან ამოსული მდუღარე ორთქლი პირის ღრუში ტრიალებდა). 2) იმავე რაოდენობის თესლს ზეთში კარგად შეუ-

რევდენ, ცეცხლს მოუკიდებდნენ და ანადენ ბოლს ლამპის შუშის დახმარებით პირის ღრუში ატრიალებდნენ.

22. **ლობიოს ჩენჩო.** დიაბეტიანებისათვის კარგია ლობიოს გამხმარი ჩენჩოს, თუთისა და მაყვლის ყვავილობის დროს მოკრეფილი და ჩრდილში გამშრალი ფოთლების ნახარში. გამხმარ მასალას ცალ-ცალკე ხელით დაფშენიანდნენ, აიღებდნენ თითო სადილის კოვზს, ჩაყრიდნენ ჭურჭელში, დაასხამდნენ ჩაის ჭიქა ადუღებულ წყალს და კვლავ წამოადუღებდნენ, შემდეგ გადაწურავდნენ და უშაქროდ სვამდნენ ჭამის წინ თითო კოვზს. ძალიან მწარეა და მძიმე დასალევია.

23. **მარმიჭი.** მარმიჭს მუცლის ტკივილის, კუჭის აშლილობისა და ფადართის სამკურნალოდ ხმარობდნენ. მას იღებდნენ ჩაის სახით. რამდენიმე ყვავილოვან ღეროს წყალში ჩადებენ, წამოადუღებენ და დაშაქრულ ან უშაქრო ნადუღს დღეში რამდენჯერმე მიირთმევდნენ როგორც ჩაის. აქვს მეტად სასიამოვნო არომატი და სუნი. მას კრეფდნენ ყვავილობის დროს. საზამთროდ ინახავდნენ ჩრდილში გამშრალს.

24. **მიწის ქონა.** ტკივილგამაყუჩებელი მთის მცენარეა. მისი ფესვები მსხვილი და რბილია, როგორც ქონი. ამ რბილ ფესვს შეიზედნენ მტკივან ადგილზე, როგორც მალამოს, იგი ტკივილს აყუჩებდა. რამდენჯერმე შეხელების შემდეგ ტკივილი თანდათანობით ქრებოდა.

25. **მაყვალი.** მისი ფესვები და ფოთლები გამოიყენებოდა სიყვითლის (ბოტკინის) სამკურნალოდ. ყვავილობის პერიოდში მოკრეფდნენ მის ფოთლებს, მოთხრიდნენ ძირებს, გაასუფთავენდნენ-გარეცხავდნენ და წყალში კაი ხანს ხარშავდნენ. ამ ნახარშ წვენი ავადმყოფს აბანავებდნენ. ასე გაიმეორებდნენ რამდენჯერმე. გარდა ამისა, ცალკე მოხარშავდნენ მოცვის ძირებს და, როგორც ჩაის, ისე ასმევდნენ ავადმყოფს. უფრო სასარგებლო იყო, თუ ავადმყოფს ამ „ჩაის“ ბანაობის პროცესში დაალევიებდნენ.

26. **მთის მოცვი.** ღვიძლის სამკურნალო და ოფლის მოდენის საუკეთესო საშუალება იყო. მოცვის მწიფე ნაყოფს წყალში წამოადუღებდნენ, გააცივებდნენ და ისე ასმევდნენ ღვიძლის ტკივილის დროს. გაცივებულ ადამიანს ოფლის მოსადენად თბილ ნახარშს ასმევდნენ.

27. **მიწავაშლა.** მის ბოლქვებს იყენებდნენ, როგორც წნევის დარეგულირების საშუალებას. ჭამდნენ უმად, დილით საწმლის მიღებამდე.

28. **მრავალძარღვა.** იყენებდნენ ძირმაგარას სამკურნალოდ. ხახვს, კურდღლის ქონს, კაკლის ფოთოლს, მრავალძარღვას, თუთის ტყლაპს, სტაფილოსა და სარეცხის საპონს კარგად დანაყავდნენ ქვის ან ხის როდინში, შეურევდნენ ერთ კვერცხის გულს და ამ ნარევს დაადებდნენ ძირმაგარაზე გამოსარ-
წყველად და მოსაშუშებლად. მრავალძარღვას მარილების მო-
საშორებლადაც იყენებდნენ. მის ათიოდე ფოთოლს ერთ
ლიტრ წყალში 15-20 წუთის განმავლობაში ადულებდნენ და ამ
ნახარშს ჭამის წინ ცოტა-ცოტას სვამდნენ.

29. **მუხის ქერქი.** მისი ნაყენი გამოიყენებოდა კუჭის აშლი-
ლობის, კუჭ-ნაწლავიდან სისხლდენის და ღრძილების ანთების
(პირის ღრუში გამოივლებდნენ დღეში რამდენჯერმე) დროს.
ქერქის რამდენიმე ნატეხს დაასხამდნენ ორ-სამ ჭიქა წყალს,
ადულებდნენ 10-12 წუთს და გაციებულ ნაყენს მცირეოდენს
ასმევდნენ ავადმყოფს, დღეში ორ-სამჯერ, ვიდრე სისხლდენა
არ შეუწყდებოდა.

30. **ნეგო.** მისი ნახარში კარგი იყო კანის სისუფთავისათ-
ვის ღვიძლის, ნაღვლის და კუჭ-ნაწლავის დაავადების სამკურ-
ნალოდ. ნეგოს ნახარშიში ხშირად პატარა, ჩვილ ბავშვებს
აბანავებდნენ, რათა კანის რაიმე დაავადება არ გასჩნოდათ.
ნეგოს ყვავილობის დროს კრეფდნენ.

31. **ნიორი.** ჩირქმდენი საშუალებაა. ადამიანს როცა შუბლ-
ში ჩირქი ჰქონდა დაგროვებული, ნიორს დანაყავდნენ, დაას-
ხამდნენ ცხელ წყალს და წამოწოლილ ავადმყოფს ცხვირის
ნესტოებში სამ-სამ წვეთს ჩააწვეთებდნენ. ნაყენი ჩირქის აპკს
ხეთქავდა და ჩირქი ცხვირიდან გამოდიოდა.

32. **ოროვანდი.** ოროვანდის ახალი ნედლი ფოთლების ნა-
ხარში ღვიძლის ტკივილის სამკურნალოდ გამოიყენებოდა.
ავადმყოფს ყოველ დღით უზმოზე ასმევდნენ პატარა ჭიქით
(დაახლოებით 40-50 გრამს). მუხლის ტკივილისა და რევმა-
ტიზმის დროს ოროვანდის ნედლ მწვანე ფოთოლს მტკივან
ადგილზე შემოაკრავდნენ და შეუხვევდნენ ერთი დღე-ღამით.

33. **პანტის ხმელი.** ჭამენ ხილად და სამკურნალოდაც იყე-
ნებენ. მისი ნახარშის წვეთს ასმევენ კუჭაშლილს.

34. **სარობალახი.** მაღალი სოსნისფერყვავილიანი მცენარეა,
აქვს ბუსუსებიანი კანი. გამოიყენებოდა დაუქუილობისა და
ნაღრძობის სამკურნალოდ. სარობალახს დანაყავდნენ, დაა-
ყრიდნენ შაქარს, დაასხამდნენ არაყს, კარგად აურევდნენ და

ნადრძობ თუ დაჟეჟილ ადგილზე დაადებდნენ და მჭიდროდ შეუხვევდნენ.

35. **სიმინდის ქოჩოჩი (ულვაში).** კუჭაშლილ ავადმყოფს ასმევდნენ სიმინდის ქოჩოჩის - „თმის“ ნახარშს. საერთოდ, კუჭ-ნაწლავის გასაწმენდად, განსაკუთრებით ბავშვებს, დრო და დრო სიმინდის ქოჩოჩის ჩაის - ნახარშს ასმევდნენ. მას იყენებდნენ ასევე როგორც ნაღველის გასაწმენდ და შარდ-მდენ საშუალებად.

36. **სიწვილის ბალახი.** ერთგვარი რძიანი ბალახია. იზრდება მიწაზე გართხმული. ვიდრე ახალი და ნედლია ღეროში წვენი - რძე აქვს. ვისაც სიწვილი ჰქონდა, მას დაავადებულ ადგილზე ამ რძეს წაუსვამდნენ რამდენჯერმე და სიწვილი ქრებოდა.

37. **სტაფილო.** იყენებენ ძირმაგარას სამკურნალოდ. დანა-ყილ სტაფილოს შეურევდნენ სარეცხის საპონში და დაადებდნენ მტკივან ადგილას ძირმაგარას მომწიფებისათვის.

38. **ტყემლის ტყლაპი.** ძალიან მუავეა. მას უფრო შეჭამანდის გასაკეთებლად იყენებდნენ. ამავე დროს, თავის ტკივილის და სიცხიანობის დროს წამლად ხმარობენ. სიცხიანობის დროს ცივ წყალში გახსნიდნენ/გაღვსავდნენ ტყლაპს და ავადმყოფს ასმევდნენ; თავის ტკივილისას კი ცივ წყალში დასველებულ ტყლაპს შემოადებდნენ შუბლზე და შეუხვევდნენ.

39. **უკუდავა.** მისი ნაყენი კარგი საშუალება იყო ნაღველის გასაწმენდად. ერთ სადილის კოვზ ნეგოს გამხმარი ყვავილის ფხვნილს ერთ ლიტრ წყალში მოხარშავდნენ და გაცივებულს მცირე ოდენობით ჭამის წინ სვამდნენ, როგორც წყალს. მას ყვავილობის პროცესში კრეფდნენ და ჩრდილში გამშრალს ინახავდნენ საზამთროდ.

40. **ურცხი (ომბალო).** გამოიყენებოდა კუჭ-ნაწლავების გასაწმენდად. მას, როგორც ჩაის, ისე აყენებდნენ და ყოველდღე სვამდნენ. საზამთროდ კრეფდნენ ყვავილობის დროს და ჩრდილში აშრობდნენ.

41. **ქარაძენძი.** მის ნახარშს სვამდნენ გულის ჩხვლეტის სამკურნალოდ. ნაყენს ისევე ამზადებდნენ, როგორც მრავალ-ძარღვასაგან. ტკივილების გაყუჩებამდე ყოველდღე რამდენ-ჯერმე სვამდნენ. უკეთესი იყო, თუ ავადმყოფი ნედლ ქარაძენძს უმად მიიღებდა.

42. **ქონდარი.** ასთმის სამკურნალოდ ქონდრის ნაყენი ძალიან კარგი საშუალება იყო. მას კრეფდნენ ყვავილობის პე-

რიოდში, ჩრდილში აშრობდნენ, ამზადებდნენ როგორც ჩაის და ყოველდღე სვამდნენ დღეში რამდენჯერმე.

43. **ქრისტესისხლა.** შვიდ ავადმყოფობას (სიწვილს, მეტექს, ტანზე გამონაყარს და ა. შ.) შველოდა. მეტექსის მოსაწვაად იყენებდნენ მის რძეს, რომელიც ყვავილობის პერიოდში ღეროსა და ფესვებში აქვს. მეტექსისა თუ სიწვილის მოსაშორებლად გადატეხილი ღეროდან რძეს პირდაპირ ისვამდნენ რამდენჯერმე, რომელიც წვავს ამ ხორციმეცს. სუფთა ჯანსაღი კანი-სათვის კი უვნებელია. ტანზე გამონაყარის მოსაშორებლადაც იყენებდნენ. ქრისტესისხლას ნახარშში ავადმყოფს აბანავებდნენ. ორ-სამჯერ ბანაობის შემდეგ ტანზე გამონაყარი ქრებოდა.

44. **ღოღო.** ყელის ტკივილისა და ხველების დროს სამკურნალოდ იყენებდნენ ღოღოს ღორთქო მოხარშული ფოთლების ცომს (ფოთლებს ხარშავდნენ იქამდე, ვიდრე წყალში მთლიანად არ გაიხსნებოდა და ცომივით არ გახდებოდა). ამ ცომს თბილ-თბილს ყელზე შემოადებდნენ ავადმყოფს და შეუხვევდნენ. მის ნახარშში წვეწვს კი სვამდნენ კუჭ-ნაწლავების გაწმენდის მიზნით.

45. **ყვაიკუდა.** ეს მცენარე ორნაირია, დედალი და მამალი. დედალს თეთრი ყვავილი აქვს, მამალს - ყვითელი. მისი ნახარში კარგია ანთების, კუჭისა და ნაღველის ტკივილის სამკურნალოდ.

46. **ყრალაბალახა.** იყენებდნენ ამოსახველებლად. იგი ორნაირია, თეთრი და ყვითელი ყვავილებით, შესაბამისად დედალ-მამალი. კრეფდნენ ყვავილობის პერიოდში და ჩრდილში აშრობდნენ. ორივე სახის ნარევს დაასხამდნენ მდუღარე წყალს და მიღებულ ნაყენს დღეში სამი-ოთხჯერ ასმევდნენ ავადმყოფს. მძიმე დასალევი იყო, მაგრამ ამოსახველებლად ძალიან ეფექტური.

47. **შვრია.** დიაბეტით ავადმყოფებს ხშირად მკურნალობდნენ შვრიისაგან მომზადებული ნაყენით. ერთ ჭიქა შვრიას ერთ ლიტრ წყალს დაასხამდნენ და 15-20 წუთს ადუღებდნენ. ყოველი ჭამის წინ, ნახევარი საათით ადრე, ნახევარ ჭიქა გაციებულ ნაყენს სვამდნენ. დოზას თანდათანობით ზრდიდნენ 100 გრამამდე.

48. **შინდის ტყლაპი.** ძალიან მჟავაა. მას უფრო შეჭამანდის გასაკეთებლად და თავის ტკივილისა თუ სიცხიანობის დროს წამლად ხმარობენ. ტყლაპს წყალში გააღესავდნენ, გახსნიდნენ და სიცხის გამოკაფვის მიზნით ავადმყოფს ასმევდნენ, თავის

ტკივილის დროს კი ტყლაპს ნაჭერს შუბლზე შემოადებდნენ და შეუსხვევდნენ.

49. **ძაღვყურძენა.** მის კარგად დანაყილ ნაყოფს სისხლჩაქცეულ ადგილას დაადებდნენ და შეუსხვევდნენ. ჩალურჯებულ-დაზიანებულ ადგილს ძალიან მალე აშუშებდა.

50. **ძირწითელა.** სიწვილის წამლის დასამზადებელი საშუალება იყო. მაღამოს მოსახადებლად საჭირო იყო სუფთა სანთელი, წმინდა (მაისის) ერბო, თხის ქონი, კვერცხის გული, ძმარი, ბარუთი, გამხმარი და დაფშენილი ძირწითელა. ამას ყველაფერს, ძმრის გარდა, ერთმანეთში აურევდნენ და კარგად ადუღებდნენ. გარკვეული დროის შემდეგ ნადულს გადმოიღებდნენ, ძმარს დაასხამდნენ და კარგად გალესავდნენ. მომზადებულ წამალს დაავადებულ ადგილზე დაადებდნენ და შეუსხვევდნენ.

51. **ძირტკბილა.** იყენებდნენ გულისა და თირკმლების ტკივილის დროს სამკურნალოდ. გამხმარ ძირტკბილას ჩაფშენიდან ჭიქაში, დაასხამდნენ მდულარე წყალს და ცოტა ხანს გააჩერებდნენ. მიღებულ ნაყენს დღეში სამჯერ ასმევდნენ ავადმყოფს. ერთი ჩაის ჭიქა ნაყენი ერთ დღეზე იყო გათვლილი.

52. **წირნის (ჭერმის) ხმელი.** წირნის მწიფე ნაყოფს სუფთად მოკრეფდნენ და სალათზე ან თივაზე დაყრიან გასახმობად. გამხმარს ხმელ ხილად ინახავდნენ. იგი მჟავა და სიცხიანისთვის სასიამოვნო საჭმელია. ამბობენ, ეს „სიმჟავე ორგანიზმიდან სიცხეს გამოკაფავს“-ო. გარდა ამისა, წირნის ხმელი უებარი წამალი იყო სიყვითლის (ბოტკინის) სამკურნალოდ. მას ხარშავდნენ წყალში და ნახარშ წვეს ასმევდნენ ავადმყოფს, ვიდრე არ განიკურნებოდა.

53. **ჭნავის ქერქი.** ხმარობდნენ კბილის ტკივილის გასაყუჩებლად. ჭნავის ქერქის ანათალს დაასხამდნენ 1-2 ჩაის ჭიქა წყალს, იქამდე ადუღებდნენ, ვიდრე წყალი არ განახევრდებოდა, გადაწურავდნენ და ნელ-თბილს პირში ჩაგუბებულს 2-3 წუთს აჩერებდნენ, შემდეგ კი გადაღვრიდნენ. ამ პროცესს რამდენჯერმე გაიმეორებდნენ.

54. **ჭინჭარი.** გამოიყენებოდა რევმატიზმის სამკურნალოდ. ახალ-ახალი ღეროებითა და ფოთლებით მტკივან ადგილს დასუსხავდნენ დროდადრო, პერიოდულად. გარდა ამისა, იცოდნენ მის ნელ-თბილ ნახარშში ავადმყოფის ჩასმაც და მას იქ იქამდე გააჩერებდნენ, ვიდრე ნახარში არ გაცივდებოდა. ჭინჭრის ნახარშ წვეს იყენებდნენ თმის ძირების გასამაგრებლად.

თმის დაბანის ბოლოს ნელთბილ ნახარშს გადაივლებდნენ თავზე, რომელიც თმასთან ერთად სახის კანსაც არბილებდა. კუჭ-ნაწლავის გაწმენდის მიზნით ახლად ამოყრილი ჭინჭრის ნახარშს, როგორც წყალს, პერიოდულად სვამდნენ.

55. **ხახვი.** ხველებისა და ფილტვების სისუსტის სამკურნალოდ ძალიან ეფექტური იყო ღორის ქონში მოხარშული ხახვი, რომელსაც ავადმყოფს აჭმევდნენ.

56. **ჰავაჯუა (თაყვიითელა).** იყენებდნენ დამწვრობის სამკურნალო მაღამოს დასამზადებლად. მის მოყვითალო და თეთრ ყვავილებს ფოთლებთან ერთად კრეფდნენ და ჩრდილში აშრობდნენ. გამხმარ მასას დაფქვავდნენ ან წვრილად დაფშენიდნენ, შეურევდნენ ღორის მუცლის გადამდნარ ქონში ან კარაქში და მიღებულ მაღამოს დამწვარ ადგილზე წაუსვამდნენ. სიღამწვრეს ძალიან კარგად შეელოდა.

წყაროები:

თ. იველაშვილი, 1976 წელს სამცხე-ჯავახეთში მივლინების მასალები.

თ. იველაშვილი, 1977 წელს სამცხე-ჯავახეთში მივლინების მასალები.

თ. იველაშვილი, 1979 წელს სამცხე-ჯავახეთში მივლინების მასალები.

თ. იველაშვილი, 1982 წელს სამცხე-ჯავახეთში მივლინების მასალები.

MEDICINAL PLANT SPREAD IN THE VILLAGE SARO

(Collected field ethnographical materials during my visit in Samtskhe-Javakheti in 1976-1982)

Summary

Using wild and cultivated plants in Samtskhe-Javakheti for medicinal purposes is based on hundreds of centuries and rich practical experience of generation. It has the richest tradition in Georgia.

The article deals with the collected field ethnographical materials about medicinal plants during my visit in one of the traditional villages in Samtskhe-Javakheti in 1976-1982.